

भीमानामपि तीर्थानां पुण्यत्वे कारणं शृणु । यथा शरीरसोद्देशः केचिन्नेध्यतमाः कृताः । तथा पृथिव्यासुद्देशः केचित् पुण्यतमाः कृताः । प्रभावादद्भुताद्भूमेः सलिलस्य च तेजसा । परिपहान् सुनीनाञ्च तीर्थानां पुण्यता कृता । तस्माद्भौमेऽपि तीर्थेषु मानसैश्च नित्यशः । उभयेष्वपि यः स्नाति स याति परमां गतिम् । तीर्थभेदा ब्रह्मपराये उक्ता यथा सुनय ऊचुः । “पृथिव्यां यानि तीर्थानि वनान्यायतनानि च । वक्तुमर्हसि धर्म्मज्ञ ! श्रोतुं नो वर्त्तते मनः । रोमहृषण्ये उवाच । यस्य हस्तौ च पादौ च मनश्चैव सुसंयतम् । विद्या तपश्च कीर्त्तिश्च तीर्थफलमश्नुते । मनो विशुद्धं पुरुषस्य तीर्थं याचांयमस्तिन्द्रियनिग्रहस्तपः । एतानि तीर्थानि शरीरजानि स्वर्गस्य मार्गं प्रतिबोधयन्ति । चित्तमनर्गतं दुष्टं तीर्थज्ञानं न शुध्यति । शतशोऽप्यजलेष्वपि तुराभाण्डमिवाशुचि । न तीर्थानि न दानानि न व्रतानि न चाश्रमाः । दुष्टाशयं दम्भरुचिं पुनन्ति व्यथितेन्द्रियम् । इन्द्रियाणि वशे कृत्वा यत्नं तत्र वसेद्धरः । तत्र तस्य कुरुते त्वं प्रयागं पुष्करं तथा । तस्माच्छृणु ध्वं वक्ष्यामि तीर्थान्यायतनानि च । संक्षेपेण सुनिश्चयाः । पृथिव्यां यानि कानि च । विस्तरेण न शक्यन्ते वक्तुं वर्षशतैरपि । प्रथमं पुष्करं तीर्थं नैमिषारण्यमेव च । प्रयागञ्च प्रवक्ष्यामि धर्म्मारण्यं द्विजोत्तमाः । घेहका चम्पकारण्यं सैन्धवारण्यमेव च । गया प्रयागं श्रीतीर्थं दिव्यं कनकमल्लनया । भृगुलङ्कं हिरण्यराजं भीमारण्यं कुशस्थली । लोहार्गलं सकैदारं मन्दरारण्यमेव च । महाभानं कुरुक्षेत्रं सर्वपापहरनया । रूपतीर्थं शूकरञ्च चक्रतीर्थं महाफलम् । योगतीर्थं सोमतीर्थं तीर्थं शाखोटकं तथा । तीर्थं कोकासुकं पुष्पं बदरीशैलमेव च । सोमतीर्थं तङ्गकूटं तीर्थं स्कन्दाश्रमनया । सूर्यप्रभं रामतीर्थं सप्तसामुद्रकं तथा । धर्मोद्भूतं कोटितीर्थं तीर्थञ्चाधप्रणयनम् । गङ्गाद्वारं पञ्चकुञ्जं मध्यकेशवमेव च । चक्रप्रभं मतङ्गञ्च कुशदण्डञ्च विश्रुतम् । दंष्ट्राकुण्डं विष्णुतीर्थं सर्वकामिकमेव च । तीर्थं सुमलिनञ्चैव बदरीपुत्रं तथा । ब्रह्मकुण्डं वज्रकुण्डं तीर्थं सत्यपदनया । चतुःश्रोतयतः शृङ्गं शैलं द्वादशवारकम् । मानसं खूलशृङ्गं खूलदण्डं तथोर्वशी । लोकपात्री

मद्वकं सोमाद्रिशैलमेव च । सदाप्रभं मेरुकुण्डं तीर्थं सोमाभिषेचनम् । महाशोभं कोचवकं पञ्चद्वारं त्रिधारकम् । सप्तधारेकतीर्थं च तीर्थञ्चामरकण्टकम् । शालग्रामं चक्रतीर्थं कोटिद्रुममनुत्तमम् । विन्दुप्रभं देवसुदं तीर्थं विष्णुप्रभनया । शङ्खप्रभं दारुकुण्डं तीर्थं वज्रायुधं तथा । अग्निप्रभं सुपुष्पागं देवप्रभमनुत्तमम् । विद्याधरं सगन्धर्वं श्रीतीर्थं ब्रह्मणा कृतम् । तीर्थञ्च लोकपालाख्यं पुण्यं पिण्डारकं तथा । वस्त्रापदं दारुवनं क्षायारोहणमेव च । वटायटं भद्रवटं कोषाक्षी च दिवाकरा । द्वीपं सरस्वती चैव विजयं कामजन्तया । सारवं गोप्रतारञ्च गाचरं वटमूलकम् । स्नानकुण्डं प्रयागञ्च गुह्यं विष्णुपदनया । कन्याश्रमं विष्णुपदं जम्बुमानं तथोत्तमम् । गभस्तितीर्थञ्च तथा ययातिपतनं शुचि । कोटितीर्थं भद्रवटं महाकालवनं तथा । नर्मदातीर्थपरमं तीर्थं वर्षं तथार्बुदम् । पिङ्गुतीर्थं सावशिष्टं तीर्थञ्च प्रियसङ्क्रमम् । तीर्थं दौर्वाधिकं नाम तथा पिङ्गरकं शुभम् । ऋषितीर्थं ब्रह्मकुण्डं वसुतीर्थं कुमारिका । शक्रतीर्थं शापनदं रेणुकातीर्थमेव च । पैतामहञ्च विमलं रुद्रपादं तथोत्तरम् । मणिमन्यञ्च कामाख्यं क्षण्णतीर्थं कुमारिणम् । यजनं याजनञ्चैव तथैव ब्रह्मवालकम् । पुष्पाभ्यासं पुण्डरीकं मणिपूरं तथोत्तरम् । दीर्घसलं हंसपदं तीर्थज्ञानशननया । गङ्गोद्भेदं शिवोद्भेदं नर्मदोद्भेदमेव च । वज्रकोटि शङ्खुमानं तीर्थं शक्रावनामितम् । समन्तपञ्चकं तीर्थं ब्रह्मतीर्थं सुदर्शनम् । सततं पृथिवीतीर्थं पञ्चस्रवपृष्ठकौ । दशान्वमेधिकं तीर्थं सर्पिदं विषयान्तिकम् । कोटितीर्थं पञ्चनदं वाराहं पल्लिणीकूटम् । पुण्डरीकं सोमतीर्थं मञ्जुवाटं तथोत्तमम् । बदरीवनमासीमं रत्नमूलकमेव च । लोकद्वारं पञ्चतीर्थं कपिलातीर्थमेव च । सूर्यतीर्थं शङ्खिनी च धरामवनमेव च । तीर्थं च यक्षराजस्य ब्रह्मावर्तं सुतीर्थकम् । कामेश्वरं माहतीर्थं तीर्थं शीतवनं तथा । स्नानहोमायनञ्चैव मांसमशनकं तथा । दशान्वमेधं कैदारं ब्रह्मोद्भुम्बरमेव च । सप्तपिङ्गुण्डञ्च तथा तीर्थं देव्याः सृजम्बुकम् । इडास्पदं कोटिकूटं किन्नरं किंजपं तथा । कारण्डवञ्च त्रिव्यञ्च त्रिषष्टिपमयां परम् । पाणिचारं मित्रकञ्च मधुवटमनोजवौ । कौशिकी देवतीर्थञ्च तीर्थञ्च क्षणमोचनम् । दिव्यञ्च तृणमूलाख्यं तीर्थं विष्णुपदनया ।